

BARÁTSÁG ÉS SZERETET/VÁGY NŐK KÖZÖTT, PLATÓNTÓL A MAI FILMIG

DOI: 10.14232/tntebbooks.1.2023.10

Valójában nem Platóntól, hanem Szapphótól kéne kezdenünk a történetet, a platóni Erósztól visszatekintve. De a lesboszi Szappho már Platónnál sem jelenik meg, és ez azóta keveset változott: mai kultúránk tudatalattija azóta is patriarchális, ahogy Bourdieu ezt már 30 éve elemezte a *Férfiuralom* című írásában.¹ De vannak biztató fejlemények tudományban, művészetben, aktivizmusban. Mindhárom szférában a női jelenlét egzisztenciális jelentőségére mutatok rá, Zsazsa tiszteletére.

A mai filmek közül főleg egy amerikai rendezőpáros, Greta Gerwig és Noah Baumbach *Frances Ha* (2012)² című filmjét emelem ki, amely a nők közötti barátság alapvető jellegét olyan revelatív erővel mutatja, hogy mellette a két főszereplő férfikkal való viszonya jelentéktelennek tűnik. Egymással való intenzív kapcsolatukra ráhúzhatnánk a „legjobb barátnő” címkét,³ míg a férfiak csak a futó említésre méltó szexpartner, férj kategóriájába kerülnek. De a barátnők kapcsolata korántsem konvencionális erősségű: elementárisan és egzisztenciálisan fontosabb Francesnak a barátnője, mint a szex, illetve a pasik. A szerelem és vágy fogalma kizárólag közöttük jöhetne szóba, de „szóba” nem jön, csak tombolnak – Frances lelkében – az érzelmek; a vágy, a fájdalom, a hiány, melyeknek nevet keresni eszébe sem jut, és nem is fontos. Az identitás kérdése (talán lesbikusak, bár heteróként viselkednek?) fel sem merül, lényegtelen az érzelmek ereje mellett. Frances táncos-koreográfusként keresi a helyét az életben, szakmájában. A film az ő érzelmi válsága és/vagy alkotótehetsége kibontakozásával, valamint a barátnő visszatérésével zárul.

A logosz szintjén Zsazsa és jómagam egy-egy cikkéből építem írásomat, egy női logoszt, amely mindnyájunkról, a szegedi konferenciák köré kialakult baráti és intellektuális női közösségről szól, központjában Zsazsával, akit ünneplünk – és virtuálisan lélekben velünk van szeretett Marinovich Sárink is, akinek kedves személye megalapozta ezt a közösséget a kilencvenes évek eleje táján. Nem csak érzelmekről van szó, hanem politizáló, (identitáspolitizáló) és cselekvőképes-gűnket, kreativitásunkat konstituáló összetartozásról, amely speciálisan női, de

¹ Pierre Bourdieu. *Férfiuralom* (Budapest: Napvilág, 2000).

² Greta Gerwig és Noah Baumbach, rend. *Frances Ha* (RT Features Pine District Scott Rudin Productions, 2012).

³ Az elmúlt két évtizedben divatba jöttek a barátnők kapcsolatára koncentráló filmek, melyek őse feltehetőleg a *Sex és New York* (*Sex and the City*) a kilencvenes években. (Később említtem az újak közül a *Firefly Lane* című, 2021-es amerikai sorozatot a Netflixen.

nem exkluzív: néhány kedves, feminin fiút, férfit befogadunk. Ez a köztünk, nők között élő, „a hasonló iránti szeretet” (női homosocialitás) az alkotás, kreativitás, megismerés forrása.

Eredetileg persze Platón a férfiak közötti szerelem/vágy (*homosociality*) értelmezését adja, melyet átértelmeztem a magyar feminista tudomány kezdetei korszakában, a kilencvenes évek elején (Joó 1996), amikor a szegedi feministákkal (Sáriver és Zsaszával) találkoztam, akik meghívtak vendégtanárnak Szegedre. Nagyon szerettem ide járni! A meleg baráti közösség (TNT Társadalmi Nemek Tudománya munkacsoport) hozta létre az évente ismétlődő konferenciákat, melyeken öröm volt részt venni. Az érzelmek, élmények, együttlétek közös tárgya a női lét megismerése, elemzése, bemutatása és ezáltal társadalmi-politikai képviselője lett. Mindez szolidaritást jelent más (féle) nőekkel és más módon elnyomottakkal, egyféle civil politizálást. Ennek egyik eminens megnyilvánulási formája a hallgató(nő)k személyes támogatása, mentorálása, hogy nőként a férfiközpontú tudomány intézményes gyakorlataiban ellenszegülhessünk a marginalizálásnak és ne adják fel az alkotói-tudományos ambíciókat, a tudás *erőszá*t. Ez a platóni gondolat természetesen eredendően a tudós férfi és a fiatal, szép ifjú közti intellektuális-erotikus kapcsolatra vonatkozik, amely a tudás/ megismerés (ideák) felé vezet, a jóra irányul.

Kezdjük Platónnál! Diotima-Szókratész szerint *erőszá* definíciója: a szépre és jóra irányuló vágy, mely testi és lelki értelemben vett szülés-alkotás, testi és lelki/intellektuális gyermekek létrehozása, melyek lehetnek művek, vagy a tanítványok kiválósága (divatjamúlt szóval érénye). Az alkotás és kreativitás elsősorban tevékenységben, szeretetteljes dialógusban nyilvánul meg; a közös megismerésben, kutatásban. Erőszá és kreativitás összefüggéséről sokan írtak Freudtól Kristeván át Irigaray-ig és Marcuse-ig. Már a platóni kezdetekben ketté van választva a (férfi) nemi vágy útja: a testi kapcsolat heteroszexuális és gyermeket létrehozó módjához lettek hozzárendelve a nők (házasság), míg a homoerotikus (lelki-szellemi) kapcsolat, (Platón szerint szex nélkül) az azonos neműek között lesz elismert (barátság, platóni szerelem). Sőt a szellemi-intellektuális kapcsolat Platóntól a 20. századig kizárólag férfiak között volt elképzelhető, és igazi barátságként vagy mestertanítvány viszonyként kanonizálódott. A nők közti szép, költői szerelem Szappho után eltűnt az európai kulturális tudatból, míg a feminista újraolvasás elő nem hozta a feledésből a lesbikus szerelem régi mintáját (lásd Adrienne Rich és Meryl Altman írásait⁴), illetve ugyanakkor párhuzamosan a női barátságok természetét történetileg is vizsgálni kezdték.

⁴ A kétezres évek elején egy újabb Szappho-töredék megtalálása új lendületet adott a feminista kutatásnak és a nőirodalmi alkotásoknak (lásd például Erica Jong, *Sappho's Leap* című regénye, New York: Norton, 2004). Minderről Meryl Altman tudósít a *Women's Review of Books* 2004 januári számában, illetve Beauvoir-kutatóként a filozófus női barátságaival is foglalkozott *Beauvoir in Time* című munkájában (Leiden: Brill, 2020).

A dialógus Zsazsa és a saját írásom között az ő oldaláról egy nehezen hozzáférhető cikk „Les-being and Identity Politics: The Intersection of Sexual Identity and Desire” című írás,⁵ mely feltérképezi az elméleti diskurzusokat a vágy és az identitás körül. Egyik oldalra az identitás-alapú politikákat rajzolja fel szemben a másik oldalon a vágy-alapú politikákkal: amerikai teoretikusokat szembeállítva angol szerzők nézeteivel. Az identitások konstitutív instabilitását hangsúlyozza Butler 1990-es évekbeli műveire hivatkozva, illetve a queer elméletet idézve. Konkrétan a leszbikus identitás felforgatást veszi szemügyre a „Queering the Lesbian” című részben, melyet magyarul talán „a leszbikus identitás megkérdőjelezésé”-nek lehetne fordítani. Mi az, hogy „leszbikus,” milyen az a leszbikus identitás? – kérdezi. A cikk egyértelműen a vágy-alapú és nem az identitás-alapú politikák és diskurzusok mellé áll; pontosabban a nyelvhasználat és a szexuális gyakorlat együttes vizsgálatára alapuló vágy-alapú (*desire-based*) diskurzusokat preferálja (a Cameron és Kulik képviselte nézeteket). Barát elemzett példája egy magyar iskolai felvilágosító kampány szórólapja, mely az LMBTQ emberekkel szembeni előítéletek felszámolását célozta.

Zsazsa logoszával beszélgetve, ennek a különleges alkalomnak a tiszteletére továbbgondolom a platóni *erosz* mint a hasonló iránti szeretet homoerotikus, férfiak közötti koncepcióját a nők mint egymáshoz hasonlóak közötti szeretet/vágy/barátság irányába. A „*female homosociality*” újabb fogalma jelölheti ezt a komplex, nők közötti viszonyt, amely jelen írás tárgya. Itt csak leszögezem – érvelés vagy a kifejtés igénye nélkül –, hogy az eredeti platóni koncepcióban a férfiak nők iránti *erosza* a szerelem alacsonyabb rendű, földi variációja testi gyermekek nemzését, szülését jelenti, vagyis a földi Aphroditéhez tartozik. A nemesebb, égi szerelem (égi Aphrodité) csakis férfiak közti lelki-szellemi kapcsolatban, filozofálásban jön létre, és alapvető vonása, hogy nem testi, csak lelki természetű (plátói) a kapcsolat. Van azonban a „hasonló iránti szeretet” (*homosociality*) koncepciójában egy többé-kevésbé rejtett lehetőség: a lesboszi vágy/szerelem/barátság. Szándékosan használom mindhárom fogalmat egymás mellett, hogy a mindegyikükben rejlő inherens kétértelműséget hangsúlyozzam.

A *Lakoma*⁶ egy másik szereplője, Arisztophanész beszéde alapján a vágy fajtái aszerint alakulnak, ahogy az eredetmítosz meséli. A kezdetben gömb formájú lények, akikből származunk, két félből állnak, majd az istenek kettévágták őket, ezért állandóan keresik a másik felüket, a hozzájuk tartozó párjukat, az igazit. Azok a gömbök, melyek két férfi félből álltak, kettévágásuk után a másik férfi-felüket keresik, ők a homoszexuális vágyat/szerelmet képviselik, míg a két nő közti, leszbikus *erosz* magyarázata az, hogy ők eredetileg két női félből álló gömbök

⁵ Barát Erzsébet, „Les-being and Identity-Politics. The Intersectionality of Sexual Identity and Desire,” in *Identitäten verhandeln- Identitäten de/konstruieren*, Innsbrucker Gender-Lectures III., szerk. Erna Appelt, Elisabeth Grabner-Niehl és Michaela Raiser (Innsbruck: Innsbruck University Press, 2015), 104-130.

⁶ Platón, *Lakoma. Phaidros* (Budapest: Ikon Matúra, 1997).

voltak. Végül a férfi és nő közötti, heteroszexuális *erósz* azokban hat, akik eredetileg két különböző nemű félgömbből álltak. Tehát kétféle vágy van: vagy a hasonlót szeretjük (homoszexuális és lesbikus szerelem), vagy a különbözőt szeretjük (ez a később heteroszexuálisnak nevezett vágy).

Itt nem folytatom a platóni *erósz* rejtelseinek boncolgatását, bármennyire érdekes kérdéseket vet fel,⁷ mint például az, hogy egy velejéig patriarchális kultúrában, ahol a nők még olvasni is ritkán tudtak, nemhogy filozofálni, egyáltalán miért nő Diotima, a platóni koncepció szellemi anyja! Annyit még hozzátennék, hogy a teória árulkodik alkotója preferenciáiról: evidens, hogy csak férfi állíthatja azt, hogy a testi gyermek kevésbé értékes, mint a szellemi gyermek, a mű. A férfiközpontú gondolkodás/filozófia lenézi a testi szülés, a testi gyermek kizárólag nőkhöz köthető tapasztalatát, mely lealacsonyít, lehúzza a testi létezés sarába, míg a hasonló (férfiak)iránti lelki szerelem felemel az ideákhoz, a tiszta szép szemléletéhez, mely annak megismerését jelenti (újabb alkotói preferencia/*investment*).

A testi vágy, testi gyermek lebecsülését nehéz nőként (vagy akár felvilágosult férfiként is) elfogadni, és ma már a korszellemtől is idegen a test lenézése. Szerencsénkre ebből a szempontból egy igen kevésé platonista kultúrában élünk. Nem csak, hogy a testet nem tekintjük alacsonyabb rendűnek a léleknel, még a szétválaszthatóságukban sem hiszünk- legalábbis a modern filozófia és a feminista elmélet szintjén. De nem hiszünk a test/lélek elválasztásában mi egyenjogú, emancipált nők sem, bár mintha egyes férfiak (és egyes nők?) mégis hinnének abban, hogy léteznének pusztán testi vágyak, szükségletek, világosan elkülöníthetően az érzelmektől. (Példa erre a tinder-jelenség, vagy a prostitúció, mint testi szükséglet-kielégítés túlnyomóan férfiak általi használata).

A platonista értékfelfogás (vagyis a szellemiség elsőbbsége) mai formája mintha a hétköznapi tapasztalatokban és gyakorlatokban is előbukkanna, például a párok (értsd a heteroszexuális együttélés) mindennapjaiban, amikor az apa/férj szellemi gyermekének (könyv, cikk, találmány) „megszülése,” létrehozása, azaz férfiú-alkotói zavartalansága elsőbbséget élvez az alacsonyabb rendű testi szükségletek kielégítése (főzés, gyermekgondozás) női munkájához képest. (Ezért a feleség a megírt könyv előszavában kap meleg köszönetet, hogy megteremtette az íráshoz a körülményeket, persze csak az utolsó bekezdésben.) Ezt magyarázza a nemi munkamegosztás ismert fogalma, mely nyomán a tudomány is alapvetően

⁷ Mindezt már máshol megtettem, lásd: Joó Mária, „A platóni eros-ról, feminista interpretációk kapcsán,” *Magyar Filozófiai Szemle* 40, no. 1-2-3 (1996): 1-30., Joó Mária, „Erósz, philia és a szexus: A nemek kutatása Platónról Foucault-ig,” in *Lábjegyzetek Platónhoz 4. A barátság*, szerk. Dékány András és Laczkó Sándor (Szeged: Pro Philosophia Szegedienségi Alapítvány, Librarius, 2005), 29-39, Joó Mária, „Szerelem-politika-civilizáció: Marcuse nyomában,” in *Lábjegyzetek Platónhoz 11. A szerelem*, szerk. Laczkó Sándor (Szeged: Státusz Kiadó, 2013), 346-361, Joó Mária, „Women, Homosexuality and Platonic Love,” *Kultúra és Közösség* 9, no. 4 (2007): 12-21.

férfitevékenység volt egészen a 20. századig – s ennek dacára mégis léteztek ritka női kivételek!

De térjünk vissza az elvek és a fogalmi tisztázás szintjére, a szókratészi kérdésre, hogy mi a barátság/szeretet (görögül *philia*) és a vágy/szerelem (*erosz*) közti különbség, ha van egyáltalán?! A népi bölcsesség szerint az, amiben nincs szex, csak barátság. Ezt példázzák az olyan sikerfilmek is, mint például a *Firefly Lane*, mely két nő évtizedes barátságát, életét és férfiakkal való kapcsolatait mutatja be. A konvencionális filmben (és a hétköznapi életben?) a szex, az erotika csak heteroszexuális formában jelentkezik; a nők (Kate és Tully) között intenzív barátság van. Természetesen mindketten a gyerekszülést központi kérdésnek tekintik, bár a szakmájában sikeres Tully nem akar gyereket. (Nem maradhatott ki a filmből az egyetlen elfogadhatónak tekintett „mentség” a gyereket nem-akaró nő számára: tudniillik nem sikerül anyává válnia, amikor végül mégis szeretne, késői terhessége vetéléssel végződik.) Ez a filmsorozat megmarad az intenzív női barátság erotikamentes ábrázolásánál, sőt a barátnők intenzív (hetero)szexuális életét hangsúlyozza, a homoerotikus értelmezés lehetőségének elkerülése végett. Ezért is választottam inkább a Gerwig-Baumbach forgatókönyvíró-rendező páros művészfilmjét, a *Frances Ha*-t, ami át tud lépni a konvenciókon, hogy új szemmel tekintsen két nő intenzív barátságára, és revelatív erővel láttassa annak egzisztenciális súlyát, az identitáson túl.

A tudományban is bonyolult a barátság/szerelem kérdése: már néhány évtizede divatba jött az érzelmek, szenvedélyek elméletének kutatása, sőt létezik már „*love studies*”⁸ is. A témának a filozófiában is több könyvtárnyi irodalma van, a barátság is számot tarthat olyan híres filozófusok érdeklődésére, mint például Jacques Derrida. Kiemelten fontos az érzelmek szerepe a feminista elmélet számára, ahogy azt a címében „gender és szexualitás” fogalmakat szerepeltető kézikönyvek, folyóiratok hosszú sora mutatja. Még a magyar filozófia igen patriarchális intézményei is teret engedtek az elmúlt években mindkét területnek és témának. Korábban persze a szerelem és barátság témáját szórványosan körbejárták egy-két szegedi konferencián,⁹ míg a nők a filozófiában kérdéskört csak tavaly érte ezt a megtiszteltetést, hogy egy konferencia¹⁰ témájául választották a dilemmát, hogy vajon létezik-e női filozófia.

Talán nem szükséges komolyan cáfolni a fenti közkeletű felfogást miszerint a szex megléte vagy hiánya alapján különíthető el a barátság és a szerelem/vágy, hiszen minden önreflexióra képes ember észlelheti, hogy a barátság érzésének is van

⁸ Anna G. Jónasdóttir és Ann Ferguson, *Love: A Question for Feminism in the Twenty-first Century* (New York: Routledge, 2014).

⁹ Laczkó Sándor, szerk., *Lábjegyzetek Platónhoz 11. A szerelem* (Szeged: Státusz Kiadó, 2013). Dékány András és Laczkó Sándor, szerk. *Lábjegyzetek Platónhoz 4. A barátság* (Szeged: Pro Philosophia Szegedi Alapítvány, Librarius, 2005).

¹⁰ „Létezik-e női filozófia?” *Magyar Filozófiai Társaság* (2022 március 24-25).

erotikus komponense, akár plátói, akár nem az, és fordítva is, a szerelem egyben barátság is. Az önreflexió gondolkodással jár, megkérdezhetjük önmagunkat, másokat, hogy valójában mi a szex?! (Mennyiben más mint az erotika?)¹¹ Ugyanis férfiak és nők alapvetően mást értenek szex(ualitás) alatt,¹² hát még annak a szeretethez, szerelemhez való viszonyán! A szex és az érzelmek elkülönítésében már az újabb hollywoodi (*Friends with Benefits*) és magyar vígjátékok (*Csak szex*) sem hisznek, (tudniillik abban, hogy van olyan, hogy „csak szex”). Hát akkor hogyan lehetne ezen az alapon elkülöníteni a barátságot és szerelmet/vágyat!

A feminista elmélet a nemek kapcsolatáról már a hetvenes években eljutott az alapvető felismerésekig, melyet a mozivásznon manapság láthatunk, igaz többnyire csak olyan művészfilmek esetében, mint a *Frances Ha*. Adrienne Rich korszakalkotó írására gondolok elsősorban *From Compulsory Heterosexuality to Lesbian Existence* (1977), mely 2022-ben megjelent magyar fordításban is!¹³

Térjünk vissza a választott filmhez és hőséhez! Frances Ha(liday) egy huszas évei vége felé járó, new yorki, fiatal nő, művészi ambíciókkal (koreográfus szeretne lenni). Legjobb barátnője, társa Sophie, akivel sokáig együtt is laktak. Kettőjük kapcsolatának ábrázolása Frances oldaláról meggyőző arról, hogy a két nő egzisztenciális értelemben összetartozik. Francesnek Sophie az „igazi,” a másik fele, ő az arisztophanészi kettévágott gömb másik női fele. Amikor elválnak, mert Sophie férjhez megy és Japánba költözik, Frances a boldogtalan, elhagyott szerelmes kínjait szenvedti végig, hiszen elvesztette az igazi társát. Nem kevésbé boldogtalan Sophie is (– később ott hagyja férjét és visszajön Japánból). Miért szenvednek? A feltehető identitás-kérdésekre adott válaszok nem magyarázzák meg az érzelmeket: arról lenne szó, hogy valójában leszbikusok vagy az egyik az, a másik meg heteró (talán Sophie, aki férjhez ment)? Attól boldogtalanok, hogy nem ismerik fel, vállalják fel identitásukat? Avagy mégis heteroszexuálisak (a szexuális vágyaik alapján), hiszen vannak körülöttük férfiak, míg ők csak barátok? A barátság vagy a szerelem, a szex a fontosabb? Avagy biszexuálisok, csak nem jöttek még rá? A film valójában fel sem teszi ezeket a kérdéseket, és nagyon jó, hogy nem, mert a lényeg túl van az identitásokon.

Értelmezésem (és elméletileg Zsazsa cikke¹⁴) szerint a film megmutatja a szexuális (nemi) identitás potenciális nyitottságát a változásra. A két főhősnő kapcsolatainak

¹¹ Barát Zsazsa fő kutatási területe a nyelv(használat) és szexualitás összefüggése, a diskurzusok elemzése. Szerinte konkrétan szexualitás helyett erotikáról és vágyról kell beszéljünk – Cameron és Kulik alapvető könyvei is hasonlóképpen kezelik a nemek/identitások kérdését. Lásd: Barát, „Les-being.”

¹² Catherine MacKinnon, „Vágy és hatalom,” in *A feminizmus változásai* (Budapest: Pont, 2001), 42-56.

¹³ Adrienne Rich, „Kötelezőn heteroszexualitás és leszbikus létezés,” ford. Feró Dalma, *Replika* 123 (2021): 75-103.

¹⁴ „sexual identity as potentially open to change” in Barát, „Les-being,” 116.

bemutatásával a relációs identitást ábrázolja. A két nő egymást szereti, szerelmesek, barátok és „normális” heteroszexuálisként (is) viselkednek. A két nő férfiakhöz fűződő kapcsolatait a film viszonylag jelentéktelennek ábrázolja; pasik vannak, de fontosságuk eltörpül kettőjük kapcsolatának érzelmi ereje mellett. Nem túl meggyőző Sophie férjéhez való kötődése; a házasság inkább konvencionális szükségmegoldásnak tűnik (a férj külföldön kap állást, a feleség feladja munkáját, amit szeret). Francesnek egy ideje nincs pasija, keres ugyan, de nem túl komolyan, a hiányától nem szenved, szemben Sophie hiányával, amikor az férjhez megy és elköltözik Japánba. A film sokoldalúan mutatja be Frances szenvedését Sophie nélkül: állandóan róla beszél, nem találja helyét, össze-vissza kapkod, hirtelen még Párizsba is elutazik egy hétvégére, aminek nincs sok értelme, hiszen még nem járt arra, és nem tudja mit keres ott. Adekvát értelmezés, ha a két nő identitását potenciálisan változó, relacionális identitásként magyarázzuk, mely vágy alapú, és interszekcionális (metszetelmélet keretében értelmezendő). Ezzel szemben az identitásalapú kezelés zsákutcába vezet, hiszen az ambivalenciákat nem tudja kezelni.

Ez mutatkozik meg akkor, ha egy szerző/alkotó női és férfi kapcsolatainak súlyozásában és megítélésében azt emeljük ki, hogy „bár leszbikus volt, de nem vállalta” (vagy titkolta homoszexualitását). Klasszikus példa erre Simone de Beauvoir élete és szexualitásának értelmezése: számos barátjával volt testi természetű kapcsolata is, ezért néhány feminista szerző számonkérte rajta a leszbikus identitás vállalását. Egész életét végigkísérték fontos női barátságai, végül női élettársával együtt is lakott, fogadott lánya Sylvie LeBon de Beauvoir személyében.¹⁵ Ő azonban a kétértelműsége (ambiguitás) helyezte a hangsúlyt és vállalta férfi és női baráti és szexuális kapcsolatait egyaránt. Választásaink tesznek azzá, amivé válunk, választjuk magunkat személyekhez fűződő kapcsolatainkban is. Női identitásunk sem eleve adott, alakul, formálódik, döntéseink és az adott körülmények, helyzetek között. A kétértelműség, az ambiguitás a testi/lelki vonatkozások elkülöníthetlenségére is vonatkozik, ami a barátság és a szerelem ezen az alapon való elkülönítését sem teszi lehetővé.

Lényegében Frances Ha életében azt láthatjuk, amit Beauvoir egész élete is tanúsít. Bár Frances fiatalsága nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy idősebben a bináris oppozíciók egyik vagy másik oldalát (identitást) kell válassza, hogy a társadalom és a kultúra nyomása döntés elé állítja. Az egyértelműség könnyebb, még ha hamis is. Az ambivalenciánál kitartani nehezebb, nagyobb bátorságot, szuverenitást igényel. Igaz a társadalmi kényszer hatalma az újabb keletű identitásformációk esetében is: az LMBTQ, a nem-bináris, transzgender, queer emberek társadalmi elfogadottsága még messze van, különösen a közép-kelet-európai régióban.

A nők közötti szerelem/vágy/szeretet tolerálásának létezik egy valamennyire ismert – bár nem autentikus – modellje, amennyiben kamaszkori fejlődési fázisnak,

¹⁵ Altman, *Beauvoir*, 2020.

átmenetinek tekintik a lányok szerelmes barátságait. Ez az értelmezést, mely szerint a leszbikus vonzalom a női szexualitás átmeneti, kamaszkori fejlődési fokozata, a freudi pszichoanalízis kodifikálta – e szerint az átmeneti állapot után a normális nőiség elérése, a heteroszexualitás (házasság, gyerek) megélése következik¹⁶. A normalizálás kényszere azonban elsősorban társadalmi-kulturális eredetű, még ha könnyebb is a biológiai készítésre, az ösztönökre hivatkozni, ahogy Freud és a sikerfilmekben – mint a *Firefly Lane* című filmsorozatban – megjelenő, mai köznapi gondolkodás is ezt teszik. Gerwig és Baumbach filmjében azonban nézhetünk úgy Frances kreatív bizonytalanságára, mint ami fenntartható, később is vállalható. Hihetünk benne, hogy kitart a női barátság, a szeretet alapvető igényénél (a másik női felénél), és még talán férfipartner is talál magának (vagy nem). A „vagy nem” talán a film Frances-e esetében reálisnak tűnik, hiszen sikeres koreográfus válik belőle, s így talán, a munkájában kiteljesedve, nincs is szüksége férfipartnerre.

Gondolataimat egy Adrienne Rich-idézzel szeretném zárni:

Minden nőben a leszbikus az, akit magával ragad a női energia, aki vonzódik az erős nőkhöz, aki olyan irodalmat keres, ami kifejezi ezt az energiát és erőt. A bennünk élő leszbikus ösztönöz arra, hogy eredeti módon átérezzük és megjelenítsük, megragadjuk a két nő közötti teljes kapcsolódást. A bennünk élő leszbikus az, aki alkot, ... (míg a bennünk élő kötelességtudó lány csak az apák bértollnoka).¹⁷

Bibliográfia

Altman, Meryl. *Beauvoir in Time*. Leiden: Brill, 2020.

Barát Erzsébet. „Les-being and Identity-Politics: The Intersectionality of Sexual Identity and Desire.” In *Identitaeten verhandeln – Identitaeten de/konstruieren*. Innsbrucker Gender-Lectures III., szerk. Erna Appelt, Elisabeth Grabner-Niehl és Michaela Raiser, 104-130. Innsbruck: Innsbruck University Press.

Bourdieu, Pierre. *Férfiuralom*. Budapest: Napvilág, 2000.

Friedman, Maggie. *Firefly Lane*. Netflix, 2021.

Freud, Sigmund. „A nőiség.” In *Válogatás az életműből*, szerk. Erős Ferenc, 695-709. Budapest, Európa, 2004.

¹⁶ Sigmund Freud „A nőiség” című, 1932-es, késői írása számos feminista kritika tárgya. in *Válogatás az életműből*, szerk. Erős Ferenc (Budapest, Európa, 2004), 695-709.

¹⁷ Adrienne Rich, „A bennünk élő leszbikus,” ford. Borgos Anna, *Labrisz* 2017. https://labrisz.hu/hirek/adrienne_rich_a_bennunk_levo_leszbikus.701.html?pageid=58.

- Gerwig, Greta és Noah Baumbach, rend. *Frances Ha*. RT Features Pine District Scott Rudin Productions, 2012.
- Irigaray, Luce. „A Reading of Plato’s Symposium, Diotima’s Speech.” In *An Ethics of Sexual Difference*, 20-34. London, Athlone, 1993.
- Jong, Erica. *Sappho’s Leap*. New York: Norton, 2004.
- Jónasdóttir, Anna G. és Ann Ferguson. *Love: A Question for Feminism in the Twenty-first Century*. New York: Routledge, 2014.
- Joó, Mária. „A platóni eros-ról, feminista interpretációk kapcsán.” *Magyar Filozófiai Szemle*, 40, no. 1-2-3 (1996): 1-30.
- Joó Mária. „Erósz, philia és a szexus: A nemek kutatása Platónról Foucault-ig.” In *Lábjegyzetek Platónhoz 4. A barátság*, szerk. Dékány András és Laczkó Sándor, 29-39. Szeged: Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány, Librarius, 2005.
- Joó Mária. „Szerelem-politika-civilizáció: Marcuse nyomában.” In *Lábjegyzetek Platónhoz 11. A szerelem*, szerk. Laczkó Sándor, 346-361. Szeged: Státusz Kiadó, 2013.
- Joó Mária. „Women, Homosexuality and Platonic Love.” *Kultúra és Közösség* 9, no. 4 (2007): 12-21.
- MacKinnon, Catherine. „Vágy és hatalom.” In *A feminizmus változásai*, 42-56. Budapest: Pont, 2001.
- Marcuse, Herbert. *Eros and Civilization: A Philosophical Inquiry into Freud*. London: Routledge, 1987.
- Platón. *Lakoma. Phaidros*. Budapest: Ikon Matúra, 1997.
- Rich, Adrienne. „Kötelezőn heteroszexualitás és lesbikus létezés.” Ford. Feró Dalma. *Replika* 123 (2021): 75-103.
- Rich, Adrienne. „A bennünk élő lesbikus.” Ford. Borgos Anna. *Labrisz* 2017. https://labrisz.hu/hirek/adrienne_rich_a_bennunk_levo_leszbikus.701.html?pageid=58.